

# PATOČKINA KRITIKA HUSERLOVE TRANSCENDENTALNE REDUKCIJE

KRISTINA TODORVIĆ  
Filozofski fakultet,  
Univerzitet u Novom Sadu  
[tina.todorovic@live.com](mailto:tina.todorovic@live.com)

## UVOD

Tema našega istraživanja biće razmatranje Huserlovog pojma *transcendentalne subjektivnosti* do koje se dolazi metodom *transcendentalne redukcije*, kao i Patočkine kritike tih pojmova. Razlog zbog koga su nam upravo ti pojmovi u fokusu istraživanja jeste teza koju ćemo pokušati da odbranimo. Ta teza glasi da su različita shvatanja dvojice autora Edmunda Huserla (Edmunda Husserla) i Jana Patočke o tome koliko zapravo možemo saznati o sâmom fenomenu prozročovala različita tumačenja zadatka fenomenologije kao nauke. Pokušaćemo da dokažemo naše tvrdnje koristeći se metodama analize i komparacije kako izvornih spisa pomenute dvojice autora, tako i nekoliko istraživanja ostalih autora koja su relevantna za našu temu.

Pre nego što počnemo sa razmatranjem toga konkretnog problema, prikazaćemo ukratko pozicije iz kojih svaki od te dvojice autora misli da bismo imali širu sliku toga zašto nam je taj problem značajan. Oba autora bave se istim problemom, *problemom pojavljivanja*, i njihove su filozofije umnogome slične i povezane, a sâm Patočka polazi od Huserlovih koncepcija koje će kasnije razradivati i kritikovati.

Huserl konstatuje da se Evropa i evropske nauke nalaze u dubokoj krizi. Kada Huserl govori o krizi, on ne misli da se ona odnosi na metodologiju i ispravnost naučnih teorija, kao ni na rezultate do kojih naučnici dolaze. Kriza se sastoji u tome što je nauka izgubila značaj, a samim time, i smisao za ljudski život. Konkretno, ono što je Huserla najviše mučilo jesu užasi I. svetskog rata koji su poljuljali koncept racionalnosti. Uprkos tome što nauka napreduje u svojim tehničkim i tehnološkim dostignućima, ona nam ne može dati odgovor na pitanje zašto je nastupio rat ili kako se sada ta novonastala situacija odražava na koncept ljudske racionalnosti.<sup>1</sup> Prema Huserlu, rešenje nije odustajanje od tih pitanja, već on smatra da odgovore treba potražiti u filozofiji. Filozofiju je zami-

<sup>1</sup> Up. Huserl, Edmund, *Kriza evropskih nauka i transcendentalna fenomenologija*, prev. Đindić, Zoran, Dečje novine, Gornji Milanovac, 1991.

šljao kao *nauku o fenomenima* – odnosno kao *fenomenologiju*. Da bismo otkrili prirodu našeg saznanja, potrebno je vratiti se na sâm njen izvor. Kako bismo se vratili izvoru, sprovedemo *fenomenološku metodu*, koja će nam omogućiti da sagledamo način funkcionisanja saznanja i uz pomoć koje će nam se *pokazati sâm izvor saznanja*. Huserl smatra da se u tome sastoji rešenje za vraćanje izgubljenog smisla koje su nauke imale za ljude. On podseća da su sve nauke potekle od sámog čoveka i da mu kao takve služe na korist. U svom tekstu „Kriza evropske civilizacije i filozofije” Huserl vidi filozofiju kao način da se Evropa izleči od bolesti (krize) u kojoj se nalazi. To je jedino moguće kritičkim preispitivanjem našeg saznanja i, kao što smo rekli, ponovnim dolaskom do izvora saznanja.<sup>2</sup>

Sa druge strane, Jan Patočka, kao Huserlov učenik i nastavljajući fenomenološke škole, preispituje koliko je ta Huserlova ideja o izlečenju Evrope i izlasku iz krize pomoću filozofije kao fenomenologije zapravo ostvariva u praksi. Patočka se pita:

„Da li je Huserlova koncepcija dublje založene evropske racionalnosti kadra da čovečanstvo povede novim putem, da prevlada krizu evropskog načela – dovoljno posvedočenu dvama svetskim ratovima – i da uprkos tome obrazloži buduću suprematiju poboljšanog evropskog duha?”<sup>3</sup>

Patočka ponovo postavlja to pitanje jer govori iz potpuno drugačije situacije mišljenja, a to je nakon što se odigrao još jedan veliki rat (II. svetski rat). Fenomenologija je za Huserla predstavljala nauku koja je rasvetljavala sve druge nauke i koja se nije bavila objektivnim svetom, već *načinom na koji se on pojavljuje*. Sâm to pojavljivanje Huserl je promišljao kao *iskustvo subjektivnosti*:

„Ova subjektivnost daje okvir ukupnom objektivnom svetu i njegovim istinama, bez kojega oni ne bi imali nikakvog smisla, i taj je odnos poslednje tlo resvetljavanja naučnosti, tj. racija u univerzalnom smislu koji doseže njeno potonje tlo.”<sup>4</sup>

Kao što vidimo iz citata, za Huserla je tako shvaćena subjektivnost temelj svakog mišljenja i tačka na kojoj čitav svet *zadobija smisao za nas*. Patočka je, sa druge strane, tvrdio da Huserl nije imao opravdanih osnova za takve tvrdnje, a videćemo i zašto.

2 Up. Huserl, Edmund, „Kriza evropske civilizacije i filozofije”, *Ideje*, 6, 1970., str. 35–60.

3 Patočka, Jan, *Samopromišljanje Evrope*, u: Patočka, Jan, *Izbor iz filozofskih spisa*, prev. Hamović, Tihana; Koprivica, Časlav, Akademska knjiga, Novi Sad, 2013., str. 17.

4 Isto, str. 22.

Da bismo otkrili gde je nastao problem, potrebno je vratiti se ponovo na *sâmo pojavljivanje*. Patočka će detaljnim preispitivanjem tog Huserlovog pojma pronaći ključna mesta koja će postati meta njegove kritike. Ono što najviše zamera Huserlu jeste upravo *transcendentalna redukcija*, koja nas dovodi do *transcendentalne subjektivnosti*. Prema Patočki, na taj način gubimo iz vida pravu suštinu pojavljivanja. Pojavljivanje se ne može svoditi na bilo kakvu vrstu subjektivnosti jer je i sâma ta subjektivnost nešto što se pojavljuje.<sup>5</sup> Naš dalji zadatak je da detaljnije analiziramo te Patočkine tvrdnje tako što ćemo porediti Patočkino i Huserlovo razumevanje pojma fenomena, kao i znanja koja možemo imati o tim fenomenima. Kao što smo na sâmom početku rekli, cilj nam je da pokažemo da upravo ta različita razumevanja čovekovog *znanja o fenomenu* dovode do različitih koncepcija fenomenologije kao nauke kod te dvojice autora.

### Huserlov dolazak do fenomena

Započecemo naše istraživanje razmatranjem osnovnog pojma, *pojma fenomena*. Svi ljudi su svesni *postojanja* sveta u prostoru i vremenu jer nam to svakodnevno potvrđuju naša čulna iskustva. Takođe, svesni smo postojanja drugih bića oko nas, kroz našu stalnu interakciju sa njima ili pak njihovog posmatranja. Međutim, pored toga što svet doživljavamo kao svet u kome se nalaze stvari i druga bića, mi ga doživljavamo i kao *svet vrednosti*, odnosno uvek prosuđujući o tome da li su te stvari *lepe* ili *ružne*, *ugodne* ili *neugodne* itd.<sup>6</sup> Tako doživljeni svet, zajedno sa svim našim mislima, osećanjima, čulnim iskustvima, vrednostima, Huserl je nazvao *prirodnim stavom*.<sup>7</sup> Kada se nalazimo u *prirodnom stavu*, za nas *važi generalna teza prirodnog stava*, a to je upravo *neupitno prihvatanje postojanja sveta koji zatičemo*.<sup>8</sup> Činjenica je da je svet *uvek za nas tu bez obzira da li posumnjamo u njega ili nam se on činio drugačijim nego što zapravo jeste*. On je, „u smislu generalne teze – uvek *tubivstvujući svet*”<sup>9</sup>

Fenomenologija za Huserla ima zadatak da nas izvede iz tog prirodnog stava, a da bismo to uspeali, moramo učiniti jedan metodski korak – *jedan pokušaj sumnje*.<sup>10</sup> Kažemo, *pokušaj sumnje* jer mi ne možemo u isto vreme imati generalnu tezu koja tvrdi nesumnjivi bitak sveta, a sa druge strane, oprečnu tezu da taj bitak nije moguć. Dakle, nije reč o tome da se generalnoj tezi prirodnog stava nađe jedna suprotna teza, već se taj *pokušaj sumnje* odnosi na privremeno *uki-*

5 Up. isto, str. 24.

6 Up. Husserl, Edmund, *Ideje za čistu fenomenologiju i fenomenološku filozofiju*, prev. Pavić, Željko, Naklada Breza, Zagreb, 2007., str. 60.

7 Isto, str. 58.

8 Isto, str. 63.

9 Isto, str. 64.

10 Isto.

danje važenja teze, kako Huserl kaže, da se ta teza privremeno stavi u zagrade.<sup>11</sup> Suština nije u tome da se generalna teza izgubi, već da ona bude i dalje prisutna, ali sada u drugačijem obliku. Time što smo je stavili u zagrade, odnosno stavili smo je van važenja (izvan akcije), time se ona „pretvara u modifikaciju ‘teze stavljene u zagradu’”, a sud naprosto pretvara u „sud stavljen u zagrade”.<sup>12</sup>

Taj pokušaj sumnje Huserl naziva *fenomenološkom epohe* (ἐποχή) po uzoru na skeptičke filozofe koji su pod tim pojmom podrazumevali *suzdržavanje od donošenja bilo kakvog suda*. Tako se Huserl tim *epohe* privremeno suzdržava od *generalne teze* prirodnog stava da bi sproveo svoje istraživanje i došao do onoga što se nalazi u korenu samog saznanja, odnosno da bi došao do *fenomena*. Huserl je zamišljao *fenomenologiju* kao nauku koja će nam omogućiti da prodremo u jednu drugu sferu, a to je sfera saznanja načina funkcionisanja naše svesti. Da bismo to uspeli, neophodno je da izvršimo upravo opisanu fenomenologijsku *epohe*: „Naša je namera usmerena upravo na otkrivanje jedne nove znanstvene domene i to one koja se može otkriti samo pomoću metode stavljanja u zagrade, ali to je onda samo jedna određeno ograničena domena”, a ta ograničena domena znači da mi:

„... izvan akcije stavljamo taj celokupni prirodni svet koji je stalno ‘za nas tu’, ‘postojeći’, i koji će i dalje biti tu kao svesti primerena ‘zbiljnost’, čak i kada nam predstoji da ga stavimo u zagrade.”<sup>13</sup>

Kao što smo rekli, ona nije nestala, već je i dalje prisutna u modifikaciji – to je ono što će Huserl nazivati *pukim fenomenom*. Sa druge strane, ono što mi vidimo nakon *epohea* jeste *univerzum fenomena*:

„... moj čisti život sa svim svojim čistim doživljajima i svim svojim čistim mnjenjima, univerzum fenomena u smislu fenomenologije.”<sup>14</sup>

Dakle, mi nakon *epohea* imamo u vidu svoj *čist život svesti*, odnosno fenomene – *Ego cogito* sa svojom čistom strujom *cogitationes*.<sup>15</sup> Tu *subjektivnost* koju nalazimo ne treba razumeti kao nekakvo *psihološko Ja* niti kao *dušu*, već isključivo kao *posmatračko, transcendentalno Ja*.<sup>16</sup> Huserl uz pomoć *fenomeno-*

11 Isto, str. 65.

12 Isto, str. 66.

13 Isto, str. 68.

14 Husserl, Edmund, *Kartezijanske meditacije*, prev. Zenko, Franjo, Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba, Zagreb, 1975., str. 60.

15 Isto, str. 61.

16 Isto, str. 64.

loške redukcije razdvaja pogled na opažaj koji bi se svrstao u psihološki faktum, odnosno doživljaj konkretne osobe koja doživljava, njeno stanje, njene akte i transcendentalni pogled:

„Redukcija nam je ovde potrebna da se evidencija bića (bitka) *cogitatio* ne bi zamenila evidencijom da moj *cogito* postoji, sa evidencijom *sum cogitans* i tome slično. Moramo se čuvati fundamentalne zamene između čistog fenomena u smislu fenomenologije i psihološkog fenomena, objekta prirodno naučne psihologije.”<sup>17</sup>

Ovde se ne radi o nekom Ja koje je deo sveta niti se radi o tome da je svet realan deo toga Ja.<sup>18</sup> Interesuje nas samo *kako nam se svet pojavljuje* i na koji način on zadobija *smisao*.<sup>19</sup> Suština je upravo u tome da shvatimo da, prema Huserlu, čitav *smisao koji svet ima za nas i način na koji nam se svet pojavljuje* „čitamo” iz naše *transcendentalne subjektivnosti* koja je ujedno i *izvor tih fenomena*. Huserl to *transcendentalno ja* vidi kao *nezainteresovanog motritelja*,<sup>20</sup> čija je uloga u tome da posmatra i opisuje *fenomene*.<sup>21</sup>

Upravo je to Huserlovo otkriće inspirisalo Jana Patočku da ponovo promisli o tome *šta je fenomen* i da li se zaista *transcendentalna subjektivnost* može proglasiti izvorom fenomena. Huserl je načinio presudan metodski korak – *transcendentalnu redukciju*, kojim je pokazao da postoji nešto što prethodi *bitku sveta*, a to je upravo *bitak transcendentalne subjektivnosti*. Ali pre nego što počnemo sa izlaganjem Patočkine ideje i kritike Huserlovog pojma *transcendentalne redukcije*, razmotrimo bliže zašto je Huserlu taj pojam bitan i kako do njega dolazi.

### Fenomenološka redukcija

Nakon što se izvrši fenomenološka *epohe*, postojanje čitave stvarnosti, uključujući kako fizičku tako i psihičku prirodu (u smislu ljudskog Ja), dovodi se u pitanje. Kao što smo rekli, da bismo pronašli čvrst temelj izvesnosti, moramo nakratko staviti *van važenja* sve ono što smo do sada držali kao neupitno postojeće. Mi možemo posumnjati u *bitak* čitave stvarnosti, ali Huserl veruje da možemo doći i do *apodiktičke očevidnosti*, koja će za nas biti *nesumnjivi bi-*

17 Huserl, Edmund, *Ideja fenomenologije: pet predavanja*, prev. Novakov, Slobodan i dr., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1975., str. 58.

18 Up. Huserl, *Kartezijanske meditacije*, str. 64.

19 Up. isto.

20 Kada kažemo nezainteresovanog, mislimo na nezainteresovanog za svet kao takav. Transcendentalna subjektivnost posmatra samo kako se taj svet *pojavljuje*, a ne kakav je on *po sebi*.

21 Up. Huserl, *Kartezijanske meditacije*, str. 73.

tak. Nama treba tlo na kome nema dvoumljenja, na kome se bez ikakve sumnje pokazuje bitak.<sup>22</sup> Dakle, Huserl veruje da je upravo uz pomoć kritičke refleksije moguće doći do tog *samoočiglednog bitka*. Da bismo bolje razumeli, razmotrimo Huserlove pojmove *imanencije* i *transcendencije* iz njegovog ranijeg spisa *Ideja fenomenologije*.

Pored uobičajeno shvaćenog odnosa *imanencije* i *transcendencije*, Huserl uvodi još jedno značenje tih pojmova u kontekstu svoje fenomenologije:

„Ali postoji još jedna druga *transcendencija* čija je suprotnost jedna sasvim druga *imanencija* naime apsolutna i jasna datost, samodatost u apsolutnom smislu.”<sup>23</sup>

Ono što smo ranije nazvali apodiktikom očevidnošću upravo je ta *imanencija* koja svojom samodatošću isključuje svaku sumnju – *mi nju direktno posmatramo i shvatamo*. Sve drugo što nije ta očevidnost razumeva se kao *transcendencija*.<sup>24</sup> Huserl je smatrao da možemo doći do te sfere samodatosti (*imanencije*):

„Biće (bitak) toga *cogitatio*, poblize, *samog sazajnog fenomena*, van svake je sumnje i u njemu nema zagonetke transcendentnog.”<sup>25</sup>

Razmotrimo sada korake kojima Huserl dolazi do toga. Još je Dekart [René Descartes] utvrdio da *bitak sveta* ne može biti apodiktika očevidnost jer ne možemo sa sigurnošću eliminisati mogućnost privida, bez obzira na to da li je on na nivou čulnosti ili celokupnog našeg doživljaja sveta. Zbog toga se Dekart okreće subjektu (*ego cogito*). Sličan potez imamo i kod Huserla koji je takođe došao do zaključka da, čak i da se sve drugo dovede u pitanje, opet sam ja taj koji sve to dovodi u pitanje:

„[U]zdržavam li se, kao što to u slobodi mogu učiniti, od svake vere u iskustvo, tako da za mene bitak iskustvena sveta ostaje izvan važenja, ipak je to moje samosuzdržavanje ono što ono jeste, a ono jest zajedno sa celom strujom iskustvena života.”<sup>26</sup>

22 Isto, str. 57.

23 Huserl, *Ideja fenomenologije*, str. 50.

24 Up. isto.

25 Isto, str. 57.

26 Huserl, *Kartezijanske meditacije*, str. 59.

Valja napomenuti da Huserlov *ego cogito* ne treba mešati sa Dekartovim. Huserl zamera Dekartu što je nakon prodiranja u transcendentalnu sferu *ego cogito*, na koji je naišao, pretvorio u *supstanciju* koja misli i time, kako kaže, *spasao mali deo sveta* od sumnje.<sup>27</sup> Kao što smo već razmotrili u prvom poglavlju, Huserl takođe jasno razdvaja pojam *transcendentalne subjektivnosti* od svega što bi predstavljalo neki *psihološki subjekt* ili pak *dušu*.

Ono što za Huserla ostaje nakon *epohea* jeste čist *ego* sa svojom strujom *cogitationes*, a to je *jedini izvesni bitak* koji prethodi svakom drugom bitku.<sup>28</sup> Nakon *epohea* pomoću *transcendentalne redukcije* dolazimo do *transcendentalne subjektivnosti*, kao jedinog *izvesnog bitka*, a *bitak sveta* nam se pokazuje tek kao sekundaran, kao *fenomen važenja* za tu *transcendentalnu subjektivnost*:

„Prirodno tlo bitka sekundarno je u svojem važenju bitka, ono postojano pretpostavlja transcendentalno. Fenomenologijska fundamentalna metoda transcendentalne epohe (ἐποχή), ukoliko vodi unatrag do njega, zove se zbog toga *transcendentalno fenomenologijska redukcija*.”<sup>29</sup>

Upravo taj pojam *fenomenološke redukcije* biće meta kritike Jana Patočka, a naš naredni zadatak jeste da izložimo osnovne elemente te kritike. Patočka uočava određene probleme u toj koncepciji, tvrdeći da ona ne rešava tajnu pojavljivanja, već naprotiv, čini da se od izvornog pojavljivanja udaljimo. Ako *fenomenološku redukciju* shvatimo kao prenošenje na fenomen, Patočka se pita:

„[P]renošenje čega na fenomen? I šta to znači fenomen? Zašto je potrebno nekakvo prenošenje? Gde i otkuda treba da budemo preneseni?”<sup>30</sup>

Naš zadatak je da delove Huserlove filozofije, kojima smo se prethodno bavili, ponovo promislamo, ali sada iz drugačijeg ugla gledanja. Nama će u fokusu biti poglavlje iz Patočkinog dela *Platon i Evropa*, koje nosi naziv „Šta je fenomen? – Fenomenologija i fenomenološka filozofija. – Fenomen i istina”.

27 Up. isto, str. 63.

28 Up. isto, str. 61.

29 Isto.

30 Patočka, Jan, *Platon i Evropa*, u: Patočka, Jan, *Izbor iz filozofskih spisa*, prev. Hamović, Tihana; Koprivica, Časlav, Akademski knjiga, Novi Sad, 2013., str. 219–220.

### Patočkino ponovno preispitivanje pojma fenomena

Patočka ima potrebu da iznova krene od tumačenja pojma *fenomena*. Interesantno je što se na više mesta u tekstu autor izvinjava čitaocu što će se ponovo vraćati nekim pojmovima, analizirajući ih do najsitnijih detalja, kao kada, na primer, kaže:

„Oprostite što vam dosadujem trivijalnostima, ali hteo bih da kažem da je dobro izričito osvestiti neke od ovih potpunih banalnosti, jer je upravo u njima skrivena tajna pojavljivanja.”<sup>31</sup>

Kako bi nam jasno izložio probleme koje je uočio u okviru Huserlovog razumevanja fenomena, potrebno je da zajedno sa njim ponovo preispitamo sve korake i zastanemo na mestima koja nam naizgled deluju manje važna ili, kako se navodi u prethodnom citatu, *banalna*. Međutim, Patočka veruje da zanemari- vanjem tih, naizgled *banalnih*, problema gubimo iz vida neke mnogo veće proble- mele i posledice koje iz njih proizilaze.

Kada razmatra pojam *fenomena*, Patočka polazi od uobičajenog tuma- čenja fenomena *kao nečega što se pokazuje – pojavljuje*. Sve što postoji, na neki način, pokazuje se (pojavljuje), i to je ono što nam naizgled deluje sasvim jed- nostavno i razumljivo, ali da li mi i koliko možemo da znamo o strukturi sâmog tog pojavljivanja? Da li možemo sa sigurnošću da kažemo šta znači to *da nam se nešto pojavljuje*? Međutim, koliko god nam to pojavljivanje delovalo razumljivo i uobičajeno, Patočka smatra da taj pojam ipak nismo dovoljno rasvetlili jer ne znamo šta je *pojavljivanje kao takvo*.<sup>32</sup>

Pored toga što stvari jesu, one nam se (bilo da je svrha saznanje ili ljud- sko delanje) uvek nekako *pokazuju*. Da bi se nešto moglo pojaviti, to prvo mora da *postoji*. Zato Patočka kaže:

„Fenomen, dakle, u ovom smislu znači *pokazivanje bivstvjućeg*, znači da stvari ne samo da jesu, već su i očigledne.”<sup>33</sup>

Dok je Huserla interesovao samo *način na koji se stvar pojavljuje*, Patoč- ka postavlja pitanje u kakvom su odnosu *stvar i pojava*, *bivajuća pojava* i *pojavnna stvar*.<sup>34</sup> To je novo pitanje koje će za Patočku biti presudno u daljem razume-

31 Patočka, *Platon i Evropa*, str. 225.

32 Isto, str. 222.

33 Isto, str. 220.

34 Isto.



vanju fenomena. Pre nego što se detaljnije pozabavimo njime, razmotrimo šta Patočka ima da kaže o *strukturi fenomena*.

Patočka kaže da svaki fenomen ima svoje *težište*, a to *težište* je naša *neposredna okolina*.<sup>35</sup> *Težište* ne sadrži samo ono što se *neposredno pokazuje*, već u sebi sadrži i *posredno pokazivanje*. Primer tog *posrednog pokazivanja* je *sećanje* na opažaj neke stvari koju trenutno nemamo u vidnom polju, ali i dalje možemo zamisliti kako ona izgleda (prizvati je u svest). Taj momenat podseća na Huserlovu *transcendentalnu subjektivnost* sa njenom strujom *cogitationes* – koja bi predstavljala upravo fenomene sećanje, mišljenja, opažanja itd., ali Patočka još uvek ne govori o bilo kakvoj subjektivnosti, a videćemo i zbog čega. Ono što je još karakteristično za razumevanje *težišta* jeste što svako od nas može drugačije da ga doživi, drugačije da se u njemu kreće.<sup>36</sup> To je zato jer se *težište* može menjati:

„[J]a se jednostavno krećem i dolazim u drugo okruženje i tamo, prirodno, nalazim druge stvari koje me okružuju i koje mi se pokazuju.”<sup>37</sup>

Ipak, u svim tim promenama nešto ostaje isto. Bez obzira na to što menjamo svoje okruženje i što nam se neka stvar na različite načine pojavljuje, uvek znamo da je u pitanju jedna ista stvar. Mi pretpostavljamo da mora postojati neko jedinstvo u pojavljivanju:

„Uvek postoji jezgro i uvek postoji periferija; jezgro se menja, prelazi u druga jezgra, ono što je bilo jezgro postaje periferija; iz periferije, sa druge strane, ponovo uzimam nove delove jezgra – i tako to ide sve dalje i dalje. U ovoj fluktaciji neprestano se održava nešto poput jedinstva, u njoj se održava jednota svih stvari koje su u stanju da nam se pokažu.”<sup>38</sup>

Rekli smo da nam se stvari mogu različito pokazivati, da se u našem *težištu* one pojavljuju kako neposredno tako i, na primer, posredstvom sećanja (pored sećanja, imamo još i predstave i fantaziju). Sve to što nam se pojavljuje nije naprosto *neuređena gomila*. Zato Patočka i kaže da se u toj *fluktaciji mora održavati nešto poput jedinstva*. Uočavamo da pojavljivanje ima neku *svoju strukturu* koja to jedinstvo podrazumeva, odnosno, kao što Patočka navodi, „nešto poput čvrste i prediskustvene ‘strukture’ pojavljivanja.”<sup>39</sup>

35 Up. isto, str. 222.

36 Up. isto, str. 223.

37 Isto, str. 225.

38 Isto, str. 227.

39 Isto.

Veoma je važno da tu *prediskustvenu strukturu* ne shvatimo kao neku *subjektivnost* jer ćemo ponovo izgubiti iz vida *pojavljivanje kao takvo*.<sup>40</sup> Na tom mestu Patočka aludira na Huserlov koncept *transcendentalne redukcije*, tvrdeći da se nakon sprovođenja tog metodskog koraka zapravo gubi iz vida samo pojavljivanje, svodivši ga samo na jednu moguću strukturu. Dalje kaže:

„Ono što ovde neprestano izlažem ima jedan jedini smisao: naime, da osvestimo da se pojavljivanje samo u sebi, u onome šta ga čini pojavljivanjem, *ne može redukovati, ono se ne može preneti na ono što se u pojavljivanju pojavljuje*. Ono je samo u sebi nešto potpuno izvorno.”<sup>41</sup>

Kao što vidimo, Patočka tvrdi da je *pojavljivanje samo u sebi izvorno*, a ne u nekakvom *transcendentalnom subjektu*, kao što je to smatrao Huserl. Samim tim, nemoguće je i sprovesti nekakvu fenomenološku redukciju jer je za Patočku ta *struktura kome se nešto pojavljuje* takođe pojava.

Kod Huserla nam se čini da je upravo *transcendentalna subjektivnost* ta koja nam omogućava *celinu*. To je tako jer se čitav svet njoj (transcendentalnoj subjektivnosti) pokazuje. Patočka, sa druge strane, smatra da jednako imamo celinu *i u onome što se pojavljuje i u nama samima*.<sup>42</sup> Objasnimo to malo bolje: celina se, prema Patočki, nalazi u onome što nam se pojavljuje, odnosno u svetu. To znamo jer je priroda bivajućeg sveta takva da *se on pojavljuje* i to nema nikakve veze sa nama. Mi smo u tom procesu, kao što Patočka kaže, *pričvršćeni* jer nemamo nikakvu presudnu ulogu ni slobodu, jer smo u potpunosti zaokupljeni zakonima sveta koji nam se pojavljuje. Sa druge strane, imamo tezu da se ta *celina javlja nama*. Uprkos tome što smo neslobodni u tom pojavljivanju, ipak *verujemo* u to što nam se pojavljuje, a ta vera predstavlja *naš vlastiti čin*:

„Ovaj čin jeste uslovljen, ali on je naš. Mi moramo verovati u svaku stvar koja nam se predstavlja, koja nam se ukazuje, to znači da je svaka pojedinačnost predmet naše teze – vere ili teze. Ali budući da je svaka pojedinačna teza sastavni deo teze celine, treba reći da se pojedinačne teze, pojedinačna dela vere, nalaze u okviru generalne teze, teze sveopšte, sveobuhvatne celine.”<sup>43</sup>

Iz toga zaključujemo da ne možemo *svesti pojavljivanje* ni na neku *objektivnu strukturu* (ono što se pojavljuje) ni na strukture nekog subjekta (uma)

40 Isto, str. 228.

41 Isto, str. 229.

42 Isto, str. 224.

43 Isto.

kome se to pojavljuje.<sup>44</sup> Zato Patočka zaključuje da postoje *više struktura* u samom procesu pojavljivanja:

„Struktura pojavljivanja je, prema Patočki, uvek takva da ima tri momenta: onaj *šta* se pokazuje, onaj *kome* se pokazuje, i vrstu i način *kako* se pokazuje, pri čemu ni jedan od ova tri momenta nije svodiv na neki drugi.”<sup>45</sup>

Pojavljivanje bi se otuda moglo opisati kao podudaranje tih struktura koje su sve jednako važne. U pojavljivanju imamo sadržane sve strukture. Zato je nemoguće svesti pojavljivanje na samo jedan element:

„Rekli smo da je u pojavljivanju na neki način obuhvaćeno sve; u pojavljivanju postoji težnja ka saglasju, ka jednoti naših teza; pojavljivanje, takođe neminovno ima ovaj karakter: jezgro, koje je tu, i ono što je njime sa-dato.”<sup>46</sup>

Ono što smo do sada mogli zaključiti o pojavljivanju jeste da ono nastaje podudaranjem različitih struktura koje nisu svodive jedna na drugu.

## ZAKLJUČAK

Huserl je verovao da je moguće doći do saznanja o tome šta je fenomen i da je zato moguća nauka o fenomenima – *fenomenologija*. Kao što smo na početku rada videli, Huserl ne interesuje *svet kao takav*, već kako nam se taj *svet pojavljuje*. Patočka se slaže sa tim Huserlovim stavom, tvrdeći da se svaka *bivajuća stvar* nama *uvek nekako pojavljuje* i da ona nikada nije *naprosto datost za nas*.<sup>47</sup> Huserl je želeo nauku koja će nam reći nešto *o samom tom pojavljivanju*, o fenomenima kao takvima. Zato sprovodi metodski korak *epohe* da bi svoj pogled ustremio na taj *život fenomena*. Međutim, uočava da svi ti fenomeni zahtevaju neko jedinstvo, da mora postojati tačka koja omogućava to pojavljivanje. Na taj način, kao što smo videli, Huserl dolazi do *transcendentalne subjektivnosti kao izvora svih fenomena*. Ali šta je to što Patočki smeta u takvoj koncepciji? Patočka kaže da smo se mi zapravo *odrekli* proučavanja *bivstvujućeg kao takvog*:

44 Up. isto, str. 226.

45 Karfik, Filip, „Svet kao non-aluid i povesnost pojavljivanja kod Jana Patočke”, *Filozofski godišnjak: glasnik Instituta za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu*, 10, 1997., str. 307–320, str. 310.

46 Patočka, *Platon i Evropa*, str. 227.

47 Isto, str. 232.

„[T]o smo ispustili iz ruku, da bismo dobili puki privid, nekakvo pojavljivanje, a pritom ne znamo čega.“<sup>48</sup>

Kod Huserla su zakonitosti pojavljivanja potpuno odvojene od zakonitosti realno postojećeg sveta. Zato njegovu *transcendentalnu subjektivnost* i ne treba tumačiti kao deo sveta, odnosno, kao neki psihološki subjekt ili dušu.<sup>49</sup> Patočka nudi svoju *fenomenološku filozofiju* koja, za razliku od *fenomenologije*, „ne želi samo da analizira fenomene kao takve, već želi i da iz toga izvlači zaključke“, i to metafizičke zaključke koji će se ticati „odnosa *fenomena* i *bivstvjujućeg*“<sup>50</sup>

Podimo od sâmog univerzuma koji je za Patočku osnova fenomena. Isti taj univerzum moguće je zamisliti i bez fenomena. Zato ne možemo reći da je fenomen njegova svrha i smisao. Međutim, Patočka tvrdi da fenomen ipak može, na neki način, odrediti bitak tog univerzuma.<sup>51</sup> Iako je moguće zamisliti univerzum bez fenomena, „ipak negde u osnovama faktičkog univerzuma postoji izvesno sa-određenje fenomena kao fenomena“<sup>52</sup> To nam svedoči o posebnoj situaciji u kojoj se nalazi čovek. On je istovremeno deo tog bivstvjućeg univerzuma i njemu se, sa druge strane, taj univerzum pojavljuje. Za Patočku je duša ta koja je „sposobna za istinu na temelju posebne, neprenosive i samo čoveku ostvarujuće strukture fenomena kao takvog“<sup>53</sup>

Znači da je čovek nosilac jedne *posebne strukture fenomena*, ali to ne treba mešati sa Huserlovom *transcendentalnom subjektivnošću*, kao što i sâm Patočka kaže:

„Vi znate da u fenomenološkoj filozofiji postoje neizmerno različita shvatanja: postoje shvatanja koja tvrde da je fenomen kao takav zapravo ipak samo svojevrsna subjektivnost, svojevrsan život, proživljavanje.“<sup>54</sup>

Navedeni citat ide u prilog kritici Huserlovog koncepta transcendentalne subjektivnosti jer Patočka smatra da se takvim zaključkom maskira pravi problem pojavljivanja, odnosno *fenomena kao takvog*. Kao što smo rekli, fenomen se ne može svesti na neku od struktura. Umesto toga:

48 Isto, str. 234.

49 Up. isto, str. 235.

50 Isto, str. 237.

51 Up. isto.

52 Isto, str. 238.

53 Isto, str. 240.

54 Isto, str. 237.

---

„Fenomen mora ostati fenomen, mora ostati samosvojna, *nerealna* oblast univerzuma koja, uprkos tome što je nerealna, na izvestan način određuje realnost.”<sup>55</sup>

Nijedna nauka ne može nam pomoći da do kraja razumemo tajnu fenomena. Zato Patočka kaže da nam njegova fenomenološka filozofija može ponuditi samo neke *konstruktivne hipoteze*. Jedna od njih je ta da fenomen ima različite strukture (gde je čovek temelj jedne od njih), a one se ne mogu svesti jedna na drugu. Dakle, prema Patočki, za razliku od Huserla, nemoguće je u potpunosti *saznati to šta je to fenomen*. Ono što je, prema Huserlu, bio izvor fenomena (transcendentalna subjektivnost) koji se nalazi u čoveku, za Patočku će biti samo jedna od struktura fenomena.



***„Ono što ovdje neprestano izlažem  
ima jedan jedini smisao: naime, da  
osvijestimo kako se pojavljivanje  
samo u sebi, u onome što ga čini  
pojavljivanjem, ne može reducirati,  
ono se ne može prenijeti na ono što  
se u pojavljivanju pojavljuje. Ono je  
samo u sebi nešto potpuno izvorno.”***

JAN PATOČKA